

Немања КАРОВИЋ
ТАКО МАЛО СУДБИНЕ
У ПОГЛЕДУ ВАШЕМ

Учитељски факултет,
 Београд

(Мило Ломпар, *Похвала несавремености*,
 Београд: Лагуна, 2016, 230 стр)

Премда не би било погрешно рећи да је *Похвала несавремености* Мила Ломпара књига есејистичких промишљања изведених на подлози путописног проседеа, неопходно је нагласити да се на њеним страницама сусрећемо са нечим што је дубље од слободне мисаоности есејисте и одсудније од културно-историјских импресија ерудитног путописца, јер језгро приповедне енергије заправо исијава из онога што аутор назива егзистенцијалним самопосматрањем, које је подстакнуто путничким искуством, а уобличено есејистичком речју. Иако пред очима читалаца промичу и имагинацијску пажњу заокупљују упечатљиви призори градске свакодневице, архитектонских лепота и каткад страхотне монументалности, као и културна и политичка знамења Лондона, Берлина, Бостона, Терезина или Потсдама, суштина и вредност путовања нису одређене путниковим кретањем *земним шаром*, већ се зачињу у часу живог егзистенцијалног одзива личности у додиру са конкретном садржином спољашњег света. Тада оно што је видљиво оку призове и намах оживи оно што је у сећању похрањено, те некадашње литерарно искуство или ликовни доживљаји епифанијском снагом испуне свест и судбинским тоналитетом изнова одјекну у животу човека. Успостављеном резонанцом између духа и *очи-ледности* отварају се аутентични видици ка спољашњем и унутарњем свету: раскриљује се сложена семантика знакова епохе и озарују закрити предели егзистенције. Путовање, дакле, почиње:

када се нађемо на неком месту које нас подстакне да створимо неочекиване асоцијације, ненаговештене у било ком бедекеру, па нас отуд нехотично поучава, јер нас усмерава ка самоогледању. Нека веза између нас и света настаје на путовању. Али, пут нашег духа не сме бити задат очекивањем какво је унето у нас. Пут духа мора бити наш: тек тада путовање добија смисао за нас (83).

Како видимо, да би кретање појединца светом попримило значај егзистенцијалног искуства, преиначивши се у корачање духом, претходно је потребно посведочити властиту спремност да се презре стаза чија утабаност покреће сумњу и буди подозрење и ступи на пут неочекиваности што се отвара у нама и ствара једино нашим корацима.

Необична спрега насловних појмова Ломпарове књиге у поље читаочевих асоцијација може призвати и пет столећа стару, али на сродно зачудан начин названу: *Похвалу лудости* Еразма Ротердамског. Ове, разуме се, умногоме различите књиге ипак повезује и нешто значењски претежније од ефектно сроченог наслова – истоврсно усмерење самосвојним књижевним начинима артикулисаног критичког погледа на „дубоко поремећену статистику једног времена“ (18). Наиме, под светлом лудости и несавремености огољују се и потом разобличавају садржаји савремености, раскриљују путање простирања моћи и подрива поредак који их је установио. Снага њиховог субверзивног дејства почива на јединственом односу личности и света јер је мера досегнуте слободе у egzистенцији директно пропорционална интензитету одупирања епохалним силама.

Похвалу несавремености сачињава укупно тринаест есеја у чије је појединачне наслове уписано седамнаест ознака за шаховске потезе једне „прекрасне минијатуре“, који потичу, како сазнајемо у тексту „Rook Sacrifice“, из партије Ларсен – Спаски, одржане 1970. године у Београду, у којој је совјетски шахиста маестралним седамнаестопотезним *нокаутом* потукао представника Света. Мило Ломпар је у другој целини *Духа самојорицања* примерима шаховске виртуозности придавао улогу метафоричког пратиоца текуће расправе и тиме сугерисао како ваљано изведена аргументација поседује прецизност и тактичку промишљеност шаховских кретања, те су упоредо са полемичким одговором *Пешчанику* поступно текли на луцидној теоријској мисли засновани потези аутентичних отварања Арона Нимцовича. Уколико је у низање есеја *Похвале несавремености* утиснут смисао конкретних шаховских покрета, неминовно је запитати се ко се налази на супротној страни табле? Наспрамну позицију заузимају првенствено чиниоци савременог поретка, односно читава феноменологија савремености и разнолико мноштво њених експоната, као и упадљиви знакови моћи: зли клонови и потрошачки човек, квазикритичари и дежурни опортунисти, империјална самодопадност и неслобода, политичка предубеђења и симулирана побуна, обездуховљена задовољства и облици *bullshit*-а.

Ваљало би нагласити да су појединачни текстови Ломпарове књиге смисаоно заокружени и самостални, те се могу читати и ван контекстуалног додира са есејима који им претходе или следе. Ипак, не сме се губити из вида да сваки текст понаособ учествује у изградњи јединствене семантичке целовитости књиге, то јест у обликовању једног великог, персоналистичком филозофијом надахнутог и различитим значењским акцентима обележеног есеја о појму и манифестацијама несавремености.

Иако се у општој и свакодневној употреби реч *несавременост* односи на различитим разлозима мотивисану издвојеност из садашњице, односно природом очитаних својстава самоскривље-

ну изузетост из актуелног тренутка, она је у Ломпаровом речнику филозофско-есејистичког промишљања семантички преиначена и превасходно означава „један *шон* егзистенције“ (137), те представља „начин на који у човеку постоји и одјекује – дух“ (138). Образлажући разлику између анахроности, која постоји мимо времена, и несавремености ситуираној унутар времена, аутор истиче да несавременог човека темељно одређује одупирање преовлађујућим тактовима епохе, то јест слободан избор егзистенцијалне позиције што неодступним ставом противљења и непотчињавањем, попут својеврсног контраритма, пружа отпор стихијском кретању савремености и супротставља се њеној тежњи ка свеобухватном простирању.

Реч је о покрету слободе којим се обнавља властита сувереност, о повратку под тежином устројства садашњице посве утонулој субјективности, која остаје довољно близу савремености да би је живо искусила и о њој непосредно сведочила, али уједно и довољно удаљена да не би потпала под окриље њене моћи. Несавременост је отуда субверзивна, јер, будући недоступна радијусу моћи, подрива хегемонију савременог поретка, оглашава дисконтинуитет у његовом наизглед апсолутном разастирању, испољавајући се као неочекивана неравнина на плошној и до безличности углачаној површини ововременог света. Вечито усидрена у савременост, али никада положена под њом, несавременост подразумева и искакање из унапред устројеног поретка, те је у исто време позиционирана унутар и изван граница његове обухватности.

Због семантичке амбиваленције њене просторне (не)одређености, несавременост не може бити докучена питањем: *где?* Пошто се по суштини и негативном односу према налозима времена разликује од анахроности, природу јој не дотиче ни питање: *кад?* Дакле, несавременост није ни координата простора ни тренутак у процицању времена, већ се тиче духа усправљеног у властитој слободи и управљеног против матице савремености. Она се пројављује искључиво у пољу егзистенцијалног искуства и конститутивно је својство личности – к њој нас упућују путање зачете једино питањем: *ко је несавремен?*

На пут обнове властите суверености човек ступа у часу оспољења једног у егзистенцији укотвљеног и из слободе проистеклог *неупућеног* уходаном ритму савремености, која неупитно налаже да се трепет сваковрсних кретања усагласи са пулсом тренутка:

Зашто тек када помислимо, кажемо, оспољимо и окаменимо *не* ступамо на пут повратка сопствене суверености? Јер, *само не* увек мора почети од човека самог: рекавши себи *не* – у свету у којем не престано одјекује *да*, у телу које изнова подстиче на *да*, у духу који се крије од сопственог понора наметнутим пројектовањем у свеобухватно *да* – човек стиче неку могућност да на други начин осети своју егзистенцију” (41).

Суверена личност је асистемски чинилац савремености јер о(п) стаје унутар поретка иако јој позицију превасходно обележава егзистенцијално дубоком одлуком утврђена граница, а природу дејства предодређује одржање освојене дистанце и стратешко пружање отпора. Не ради се о ескапистичком издвајању субјекта из времена, већ о духу што суочен са стихијом садашњице снагом опирања подиже утврде које му омогућују да, остајући трајно недоступан векторима моћи, отпочне и одржи такт субверзивног противкретања.

У завршници почетног есеја истакавши да је субверзивност ситуирана у несавремености беспомоћна, Ломпар није, како би се испрва могло учинити, устврдио да је субверзивност несавремености лишена сваког дејства, већ да њено деловање није генерисано силом моћи, него мером испољене егзистенцијалне аутентичности. Дух усправљен унутар безличног мноштва погнутих не супротставља се савремености херојством непосредног окршаја, што би подразумевало укрштај и распрострањавање сила путем дотицаја, већ отпором утемељеним на неопозивом егзистенцијалном узмаку и шаховски стрпљивом очувању дистанце.

У једном од есеја речено је да несавременост у егзистенцији буди чуло за опажање оних аспеката савремености који је сумњиче у самим темељима, док је у другом указано како несавремени доживљаји протичу кроз својеврсно интегрално духовно чуло, што у себи збраја својства свих осталих пет начина перципирања стварности. Међутим, на страницама Ломпарове књиге несавременост се најчешће читава у области вида, у часу када се физичке чињенице и стварносни феномени хоризонта опажања, према недосежним законитостима егзистенцијалних померања и зачудној логици унутрашњег живота, перцептивно преиначе и задобију ауру виртуелности, јер се човековим духом судбинским одјецима разлежу претходна, с личношћу одвећ срасла, литерарна и шире узев естетска искуства.

Похвалу несавремености отвара есеј „Доситеј у Лондону“, на чијем је почетку приповедно изложен управо један несавремени поглед на савремени тренутак лондонске стварности и описан аутентични доживљај свакодневице централног кварта. Наиме, необичним укрштањем су се унутар јединствене визуелне представе стопили садржаји актуелних лондонских призора и приповедачева сећања на ликовну имагинацију и поетику Ренеа Магрита:

Јер, само недостају полуцилиндри код ове господе и она би почела да лете, да се крећу вертикално, премда и даље у уредним порецима, да долазе са неба, попут савремених анђела, премда би се некое учинило да су тако падале сатанске легије и кохорте које је описао Милтон. Но, човеку се учинило да падају одасвуд: као на Магритовим сликама (10–11).

Пажљивији читалац ће лако приметити колико се различитих погледа сустигло у свега неколико првих страница књиге: до слепила

обезличен ропски поглед савремених становника „срца таме“ у хипнотички привлачну равну површину екрана мобилног телефона; хипераналитичан и епифанијском пуноћом прожет поглед онога који говори упућен садашњици британске престонице и једнообразним људским приликама чијим је махнитим, а ипак унапред одређеним, кораком испуњен видик; и у сећање призван некадашњи поглед на егзистенцијално проживљене мотиве Магритовог сликарства.

Несавременост чини да под силином нахрупеле субјективности егзистенција *йроїледа*, а савременост постане огољена. У измењеној конфигурацији односа међу нареченим феноменима читава се изразит субверзивни елан на егзистенцијалном одстојању утемељеног погледа, који светлошћу аутентичне оптике растаче чиниоце савремености, подрива постојећи поредак, изложивши га продорности несавремених опажаја, остајући притом самотан, али недосежан моћи. На опис несавремено разложене стварности, када „све остаје као што је било, премда сасвим друкчије него што постоји“ (180), наилазимо, рецимо, у есеју „Слободан Јовановић у Лондону“. Посматрајући с велике висине терасе на куполи Катедрале Светог Павла игру издужених сенки неколиких људи на светлошћу намах обасјаном лондонском тргу, у свести посматрача се „однекуд појављује зачудни паралелизам облика и ситуација“ (30), јер су у начину опажања градске панораме егзистенцијално затреперили евоцирани мотиви Де Кириковог метафизичког сликарства: „дуге сенке живих и малобројних људи потврђују Де Кирикову мисао о томе да ’у сенкама једног човека, који иде по сунцу, има више загонетки него у свим прошлим, садашњим и будућим религијама“ (31). Тако је и у есеју „Црњански у Лондону“ приказано како човек, обривши се у близини оног места у Бечу на којем је Павле Исакович закуцао на врата куће кир Деметриоса Копше, наставља да одвећ несавремено „хода по стварности сунчаног дана на начин виртуелног месечара“ (59), јер је поново „књижевни свет дао једну невероватну а стварну димензију човековом егзистенцијалном самопосматрању: поново је ухваћен – намах, у сећању – траг неке мисли која са судбинским тоналитетом испуњава његов живот“ (60).

У есеју „Ориђинал и клоун“ Мило Ломпар као пример својеврсних титраја несавремености смештених у слојевитост једне неочекиване осећајности, наводи речи Милоша Црњанског што потичу из путописног текста о улцињском пејзажу, а тичу се чудног сусрета са *йоїледом* познатог градског ориђинала: „Као у оквиру неком, у слици Улциња, његов најбеднији створ, гледа ме бистрим мирним очима као да нису од овог света“ (18). Уколико се егзистенцијално присутна несавременост читава у својствима погледа, онда бисмо се могли запитати који би то конкретан спољашњи знак у туђем оку могао сведочити о постојању унутрашње суверености? Одговор би се могао наслутити у пространству семантичке више-

слојности питања, које, следећи Ничеово завештање, ориђинал неустрашен пред савременошћу може поставити клоуну као бес-карактерном миљенику моћи: „Зашто је тако мало судбине у твом погледу?“ (20).

Једна од читијих филозофских упитаности на којој се језгри Ломпарова рефлексива о појму несавремености гласи: „може ли савремени човек да поврати судбину у сопствено постојање?“ (40). Потврдан одговор омогућују животни примери аутентичних духова, који су се, презревши илузорну и краткотрајну сигурност конформистичког заклона, сувереним егзистенцијалним изборима доследно опирали наплавинама епохалне матице, чувајући просјаје личне слободе од ништитељске сенке моћи, што се свету каткад обзнањује суровим лицем огољене силе, а каткад притворном маском химеричног задовољства. Савременост из владајућег поретка изгони представу о судбини, али истовремено поседује изразито осетљиво чуло за политички моменат у животу човека. О томе речито сведоче приповедачево знатижељно кретање лондонским квартовима „са однекуд приспелим осећањем за прошлост“ (13) и несавремени доживљаји камених плоча постављених у знак некадашњих дужих или краћих боравака: Доситеја Обрадовића, Слободана Јовановића и Милоша Црњанског.

Доспевши до зграде у којој је живео српски просветитељ, Ломпар у први план истиче чињеницу да је плочу поставила југословенска влада у децембру 1944. године. Под светлошћу поменуте околности мермерни спомен на Доситеја се, не губећи смисао културноисторијског обележја, преиначио у интересантан политички знак у осетљивом тренутку за српску грађанску интелигенцију поткрај Другог светског рата. Уочивши место на којем савремени поредак подрхтава и заставши крај наслућене сложености запретаног смисла, аутор разобручује мисаони набој низом питања:

Шта су обележавали они који су постављали ову плочу? Да ли је то неки апел чији почетни подстицај не можемо ни реконструисати? Јер, *коме је био потребан овај знак о присуству српској просветијелу* у империјалној британској престоници? Шта он обележава на ободу једног света капитала и моћи који се – у нашим данима, док љубопитљиво посматрамо камену плочу – спирално убрзава из маха у мах? Колико *несавремености* у камену ове плоче, у њеним речима, у њеној засенчености наспрамним и високим зидовима! (13).

Застајање се распознаје као посве несавремен чин унутар савремене ужурбаности, јер се темељи на егзистенцијалном искораку из светског метежа и непосредном супротстављању општој некритичкој површности у доживљају стварности, а постављена питања имају субверзивни учинак, будући да испољавају скепсу према наметаном смислу и оглашавају непристајање на понуђена значења.

Анализирајући начин на који су натписи сročени и загледавши се у смисао затамњен равнима пуких информативних значења, Ломпар назире трагове утиснутог жига савремене моћи, којим се привилегује политичка важност човека наспрам личности, те поводом табле посвећене Слободану Јовановићу истиче: „Жеља да се дочара присуство моћи вазда се претварала у *материјализацију* власти, па бити *први министар* – у зажареном сјају гладних очију – свакако да претеже над *духом* писца, критичара или правника“ (34).

Међутим, дух савремености се, за разлику од претходна два примера, на равној површини мермерног сведочанства о Милошу Црњанском пројавио другачијим дејством: не вредносним повлашћивањем еминентних својстава политичке биографије насупрот одлика што истински одређују човека, већ управо изостављањем појединих животних маркантности и опрезним сенчењем судбинских трагова у егзистенцији невољног изгнанника:

док је Доситеј забележен као „First Minister of Education in Serbia“, док је Слободан Јовановић описан као „Prime Minister of Yugoslavia“, дотле је пропуштено да се назначи како је Милош Црњански био „Diplomat“. У тој пропуштеној прилици не можемо не видети како *савременост* утискује свој печат на *несавременост*, како *одсуством* означава своје присуство у сусрету две осетљивости: оне опрезне грађанске осетљивости да се Милошу Црњанском не призна ни оно што је провериво и истинито, да је „diplomat“ и „eminent“, да се он заувек задржи *под сумњом*, и – зачудно срасле са најинтимнијим дахом нађег грађанства: и пређашњег, и садашњег – далекосежне комунистичке нетрпељивости према њему (50).

Похвала несавремености је књига у којој однос аутора према личностима о којима пише није утемељен искључиво на истраживачкој заинтересованости за културно-историјску знаменитост њихових живота нити научно-аналитичком ентузијазму пред нерасветљеним димензијама аутентичних судбина, већ на ономе што, будући егзистенцијално претежније, претходи дискурзивној мисли и даје дубоко лични тоналитет њеном распрострањању, а то је: на суптилној емпатијској осећајности засновано самопрепознавање у егзистенцији другог. Пишући о Слободану Јовановићу, Милошу Црњанском, Гаврилу Принципу или Борису Спаском, Ломпар неколиким приповедним потезима упризорује маркантне тренутке њихових живота, који каткад имају важност преломних тачака у протезању судбине, да би потом уследило непосредно и низањем сугестивних питања оглашено уживљавање у туђа емоционална стања, као и интуитивном енергијом подстакнуто настојање да се спознају, доживе или барем наслуте мисаона кретања поменутих личности.

У есеју „Слободан Јовановић у Лондону“ учојамо место на којем интелектуално-рефлексивни дискурс бива намах смењен опсом емпатијско-осећајне запитаности:

Да ли је одвише сентиментално ако почнемо нагађати о чему је он могао мислити у часу када је читао – што је свакако чинио – о пријему југословенског комунистичког диктатора код британске краљице у 1953. години? Да ли се смејао и подсмехивао, као што је обично чинио, или му судбински подсмех историје није више могао измамити никакав одзив: ни презир? Како му је изгледао свет и како је он сам себи изгледао у сећању на догађаје који су претходили 27. марту 1941. године? (33).

Ауторска свест, у тексту „Црњански у Лондону“, пренесећи се у прошло време и размишљајући о јефтином и безличном изгледу полуиструлеле вишеспратнице у којој је живео српски писац, изненада бива заплъуснута таласом интензивног уосећавања посведоченог питањем: „Како ли је све то изгледало у очима Црњанског: и како је он себи изгледао?“ (49).

У првом плану есеја „Rook Sacrifice“ приказани су судари егзистенцијалних аутсајдера са колоплетом епохалних вектора и коб аутентичних духова притешњених Сцилом неумољивих политичких интереса и Харибдом огољеног лицемерја мноштва, односно: судбински укрштаји и шаховски окршаји два велемајстора – Бориса Спаског и Бобија Фишера у најважнијем мечу историје шаха у Рејкјавику 1972. године и на непризнатом светском шампионату у Југославији 1992. године. Међутим, упоредо са филозофско-културолошким промишљањима о побројаним темама, одвија се и ауторов покушај да напором егзистенцијалног самоогледања докучи смисао и порекло једног личног осећања. Наиме, реченица којом се отвара једини текст *Похвале несавремености* писан у првом лицу, чиме је достигнута интимнија акустика изреченог и потакнут читалачки утисак о израженијој непосредности предоченог сведочанства, гласи: „Никад нисам потпуно разумео зашто сам толико снажно – и тако неодустајно – заволео Бориса Спаског“ (157). Наставак есеја указује да кључ Ломпаровог емоционалног самоодгонетања не лежи ни у комплексној личности совјетског шахисте нити у пријатности његове појаве на позорници, већ унутар младалачки интензивног искуства емпатијске фасцинираности самоћом и недосежним егзистенцијалним разлозима побуђеног осећања привлачности према интуитивно препознатој духовној несавремености:

Био је то доживљај сетне замишљености усамљеног шахисте на позорници или удаљеног шетача на океанској обали који – наочиглед свих – тоне у самоћу. То је било нешто о чему се могло маштати. [...] Препознао сам – можда измислио – самоће Бориса Спаског. Као да сам их начином интуитивним дотакао у часу нашег упознавања: угледавши његово лице на новинским фотографијама са митског меча у Рејкјавику из 1972. године. [...] Волео сам, дакле, изразито усамљеност Спаског у одсјају бореалне светлости, било руске било исландске, у јавним наклоностима, као аристократску издвојеност у убрзаној узбурканости света (157–158, 163).

Ток Ломпарових одвећ несавремених ауторефлексија с циљем дочаравања својеврсне анатомије једног снажног емоционалног доживљаја окончава се закључком о природи властите емпатије према личности и судбини Бориса Спаског: „Било је то више инстинктивно и интуитивно него образложено осећање“ (163).

Луцидна филозофска мисао, аутентични културолошки увиди, истанчан доживљај историје, хуманистичка ерудиција, богато и егзистенцијално проживљено естетско искуство и једрина емпатијске осећајности битни су темељи на којима је саздан дух што у овој књизи корача топографијом савремености. Отуда производи његова моћ да варљивим трагом властитих слутњи доспе до предела озарене несавремености, као и смелост да у сивим површима наизглед монолитног поретка садашњице препозна подрхтавања дуплог дна и упути се правцем предосећаних пукотина. Несавременост није само *lucida intervalla* нити привремени и епифанијским потиском зачет скок у спознаји, већ нешто трајније и фундаменталније: став којим се потврђује унутрашња слобода, одржава егзистенцијални жар и распирује пламен постојања. Изрицати јој похвалу значи бити достојан властите судбине.